

DOI: 10.21005/pif.2023.53.B-04

THE SPECIAL FEATURE OF THE SINGLE-FAMILY RESIDENTIAL PLANNING AND COMPOSITION IN THE ROPCZYCE AND SĘDZISZÓW POWIAT

SPECYFIKA UKŁADU I KOMPOZYCJI ZABUDOWY MIESZKANIOWEJ JEDNORODZINNEJ W POWIECIE ROPCZYCKO-SĘDZISZOWSKIM

Beata Raś

mgr inż. arch.

Author's Orcid number: 0000-0003-3520-6183

Rzeszów University of Technology
Faculty of Civil and Environmental Engineering and Architecture
Department of Architectural Design and Engineering Graphics

ABSTRACT

The main aim of the article is to show the significance of the spatial order concerning, in particular, the single-family residential architecture of the Ropczyce and Sędziszów powiat. Single-family architecture of small towns in the Subcarpathian region constitutes the majority of buildings and defines their landscape. Referring to the regional architecture of the selected area and to contemporary foreign practices in the subject of critical regionalism, the author defines the most important features of regional development and solutions that may be a guideline for the design of single-family residential buildings. The characteristics emphasize the value of traditional housing architecture, contributing to drawing attention to the preservation of spatial order and building the identity of the region.

Keywords: regional architecture, critical regionalism, single-family housing.

STRESZCZENIE

Głównym celem artykułu jest ukazanie znaczenia ładu przestrzennego dotyczącego w szczególności architektury mieszkalnej jednorodzinnej powiatu ropczycko-sędziszowskiego. Architektura jednorodzinna małych miast Podkarpacia stanowi większość zabudowy i określa ich krajobraz. Nawiązując do architektury regionalnej wybranego obszaru oraz do współczesnych praktyk zagranicznych w temacie regionalizmu krytycznego, autor określa najważniejsze cechy zabudowy regionalnej oraz rozwiązania, które mogą stanowić wytyczną do projektowania budynków mieszkalnych jednorodzinnych. Charakterystyka podkreśla wartość tradycyjnej architektury mieszkaniowej, przyczyniając się do zwrócenia uwagi na zachowanie ładu przestrzennego oraz budowanie tożsamości regionu.

Słowa kluczowe: architektura regionalna, regionalizm krytyczny, zabudowa jednorodzinna.

1. INTRODUCTION

The model of residential architecture (a wooden hut) developed over the years was the most popular form of development at the beginning of the 20th century, thus creating a unique character of the Ropczyce and Sędziszów region. As a result of technological improvement and the availability of new, previously unknown building materials, it was possible to build later and more comfortable houses. Unfortunately, the post-war character of residential buildings in Subcarpathia significantly differed from the regional architecture. Also in the houses that are currently under construction, it is in vain to look for references to the tradition of the region. The vast majority (mainly catalogue houses) resemble a proportional and material caricature, the so-called Polish court. The character of buildings becomes uniform throughout Poland. Contemporary architects, trying to improve the condition of the landscape, try to relate to the topography and character of the neighbouring buildings while designing, taking into account the investor's needs and requirements. More and more often the so-called "modern barns" appear among new houses. These are compact and simple shapes, sometimes almost minimalistic. They strongly refer to the well-known archetype. However, it cannot be said that they refer to a specific region. It is a rather universal form, popularized in Europe, which in various variants meets the aesthetic and functional needs of the user. Similar houses are being built, for example, in Switzerland Austria and Scotland. The progressing globalization of architecture makes it impossible to identify the region and leads to the blurring of national boundaries. Differences in regional architecture should be based on details, ornaments and symbolic elements (Ostrowska 2013, p. 34-41). In connection with the above, the author analyses the regional architecture of the selected area, distinguishing features that may be helpful for designers in creating a coherent residential architecture, building the identity of the region.

2. THE STATE OF STUDIES AND RESEARCH METHODS

In the literature, the problem of regionalism is widely described in many respects. One of the main publications in this direction is the item „W kierunku Krytycznego Regionalizmu. Sześć punktów dla Architektury Oporu” (“Towards Critical Regionalism. Six points for the Architecture of Resistance”) by Kenneth Frampton (Frampton 1983). The author proposes architectural solutions referring to the needs of users, at the same time referring to the value of regional architecture and the essence of belonging to a unique region. Such a strategy sets the direction for contemporary architecture, combining technological conditions, people's needs and the characteristic features of the region.

In Poland, a national style was sought, which resulted in the separation of two main styles: the manor style and the Podhale style. The Podhale (Zakopane) style is well-established and developed in the mountainous region, while the manor style has been modified and transformed into contemporary catalogue houses, which do not have many features in common with the native concept. A significant role in the study and shaping of regional architecture (mainly in the Zakopane style) was played by the Kraków School of Regional Architecture (Chmielewski 2017, p. 165-183). For many years, areas of southern Poland, including Podhale, Beskids, Gorce, were studied and buildings were designed in accordance with the spirit of the regional character. On the other hand, there are regions that, despite research once undertaken in the field of local (residential) architecture, have not developed construction in this aspect. Low attention to regional distinctiveness in the sphere of architecture has led to the universalisation of single-family houses throughout Poland. Many regions of Poland still have their own unique natural landscape, dialect (accent) and cuisine. Why, then, they cannot also distinguish themselves by architecture, which for many centuries has determined the nature of local life. The author of the article considered it important to take up the topic of regionalism in relation to the architecture of single-family houses in the Ropczyce and Sędziszów powiat, as she is concerned about the observation of phenomena that have a negative impact on the landscape of the region.

The aim of the research is to highlight the value of special governance and determine what features of the regional architecture of the selected area can be used in contemporary residential architecture. The research was based on the analysis of the literature on the subject and archival sources, on the morphological method in relation to the existing state of buildings and on the empir-

ical method in the form of spatial observation. The most important elements identified as well as contemporary modification proposals have been described and presented in the author's table included in this work. Additional graphic identification allowed the parameters described to be presented in a clear and understandable way. As the main key criteria for the description and characterisation of single-family residential buildings, the author distinguishes: proportions, roof and eaves (type, covering), façade (finishing materials), structure, details (ornaments). They have been distinguished based on Polish local legislation: development conditions and local development plans. This makes it possible to systematise and compare the individual characteristics of a given type of buildings and to consider for implementation in the regulations of local plans.

3. CONTEMPORARY REGIONALISM

Regionalism in architecture is a reaction to modernism and its standards. Right after the war, architects began to realize the essence of the cultural and stylistic diversity of the regions. There are many varieties of defining and practicing regionalism. S. Ozkan distinguishes two main types: vernacularism and modern regionalism. He divided vernacularism into a conservative and an interpretative trend. The first one is related to the tradition of local building materials and technologies, at the same time referring to one of the sustainable design methods – low-tech. The second trend, on the other hand, has modern materials and technologies, referring to the region only in form. Such a phenomenon is often found in tourist areas where architecture has become an advertisement for the region. Another design method is modern regionalism, which applies to buildings of any scale and function. Nowadays, this attitude aims at abstract regionalism, in which dialogue with the local tradition occurs freely (Ozkan 2007, p. 104-109). Such buildings usually have a minimalist form, devoid of protruding eaves and ornaments. The lack of differentiation of details leads to the unification of architecture in different regions of the world (Ostrowska 2013, p. 34-41). According to S. Giedion, forms of expression of architecture should be sought that would correspond to the cultural and landscape needs of a given region (Giedion 1968, p. 7). It is important, however, not to quote traditional architecture directly, creating a contemporary copy of it. The dialogue between new buildings and tradition should consist in referring to the place and its conditions. Kenneth Frampton called this attitude critical regionalism (Frampton 2007, p. 375-385). The combination of an archetype with a contemporary form and function may be a response to the spatial chaos of some regions.

4. CHARACTERISTICS OF THE REGIONAL ARCHITECTURE

The Ropczyce and Sędziszów powiat belongs to the Podgórze region. Most of the villages in the vicinity of Ropczyce and Sędziszów Małopolski are based on linear buildings, characteristic for this type of land. The buildings were concentrated mainly in the valleys or along the rivers, creating stretches of stretched estates, even for several kilometres (Borcz 2003, p. 15-26). This type evolved the most over the 20th century as a result of access to newer technological solutions, enabling the construction of houses in areas with more difficult conditions, for example on steep hills.

In the studied area, three basic types of huts can be distinguished, based on their internal arrangement of rooms (Hupka, Osowski, Tabęński 1935, p. 9-11). The first type has a very simple plan, consisting only of a small living room and a hall. The second one had a room connected to a chamber or a stable. The last type is called two-way or one-and-a-half. It is larger and wider than the previous two. It has an entrance hall that divides the house through, two rooms on one side (or a chamber and a room), the other is separated for housing or cattle. It was also characterized by two windows on the gable wall. The type of this building developed the most and it was most often used in the selected area (Fig. 1). Over time, it underwent further modifications. The size of the houses and the functional layout did not depend on the size of the family and their needs. Houses were built the same or similar to those in the neighbourhood, regardless of individual requirements.

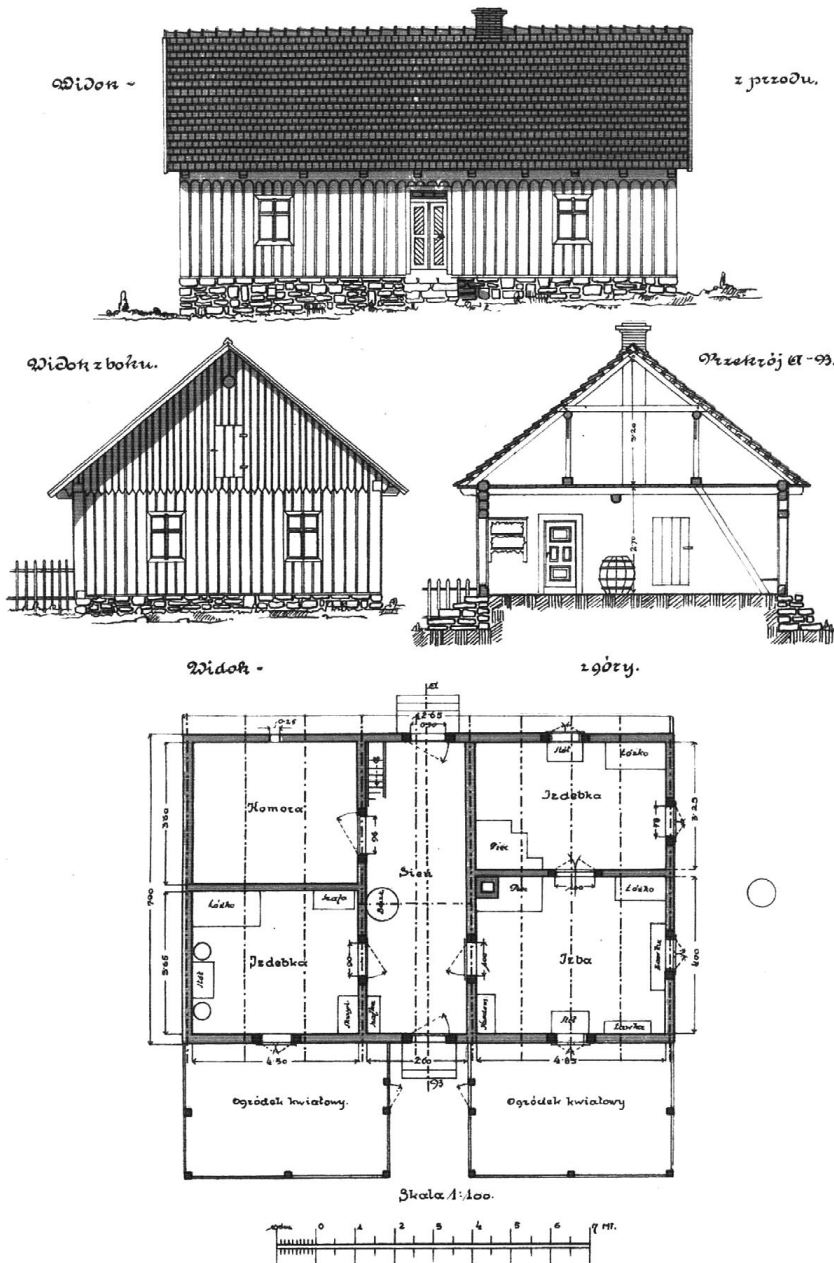

Fig. 1. A cottage in Brzeziny near Ropczyce. Timber walls, gable roof; Subcarpathia, Poland; Source: Hupka S., Osowski F., Tabeński S., 1935, Table 13

Ryc. 1. Chata w Brzezinach k. Ropczyc. Oszalowane ściany, dach dwuspadowy; woj. Podkarpackie, Polska; Źródło: Hupka S., Osowski F., Tabeński S. 1935, Tablica 13

An important aspect was the alignment of the houses with the road and the sides of the world. Initially, they were always facing south, but with time the layout changed and access to the road became the priority. Regardless of the directions of the world, the main entrance, i.e. the front elevation, was on the side of the main road. The predominant building material was wood: pine and fir. Particular attention was paid to the quality of the wood and the period of felling. Due to the limited tools for woodworking, the houses were built of whole logs, only peeled of bark. There were also brick huts belonging to richer peasants. Stones and foundations were used as foundations, but often the buildings did not have any foundation. In the selected area, there were several types of beam bindings, the most common of which were carbon and "na kaniuch" bindings. All houses and farm buildings built before 1914 had a hipped roof. After World War I, the shape of the roof was changed rapidly into a gable roof. Before the war, the roofs were covered with straw, while later the

tiles (cement, white, unburned), which were made by the inhabitants themselves, were introduced into circulation. Changing the shape of the roof resulted in less use of finishing material and increased the capacity of the attic. Additionally, aesthetics and fashion played an increasingly important role. There were also houses with a half-hipped roof, which, however, were not very popular (Hupka, Osowski, Taberński 1935, p. 11-20).

Fig. 2. Arrangement of boards on the gable wall, boards arranged vertically with an overlap, ornament in the upper layer, house in Niedźwiadzia Dolna near Ropczyce; Subcarpathia, Poland; Source: author's photo
Ryc. 2. Układ desek na ścianie szczytowej, deski układane pionowo na zakładkę, ornament w górnej warstwie, dom w Niedźwiadzie Dolnej k. Ropczyc; woj. Podkarpackie, Polska; Źródło: Fot. Autora

Fig. 3. Arrangement of boards on the gable wall, boards arranged vertically with an overlap, ornament in the upper layer, house in Krzywa near Sędziszów Młp.; Subcarpathia, Poland; Source: author's photo
Ryc. 3. Układ desek na ścianie szczytowej, deski układane pionowo na zakładkę, ornament w górnej warstwie, dom w Krzywej k. Sędziszowa Młp.; woj. Podkarpackie, Polska; Źródło: Fot. Autora

Fig. 4. Boards laid parallel to the roof, ornament on boards in the gable, house in Ropczyce; Subcarpathia, Poland; Source: author's photo
Ryc. 4. Deski układane równoległe do połaci dachu, ornament na deskach w szczycie, dom w Ropczycach; woj. Podkarpackie, Polska; Źródło: Fot. Autora

Fig. 5. Vertical arrangement of boards on the gable wall, ornament at the end of boards, house in Ropczyce, Subcarpathia, Poland; Source: author's photo
Ryc. 5. Pionowy układ desek na ścianie szczytowej, ornament na zakończeniu desek, dom w Ropczycach, woj. Podkarpackie, Polska; Źródło: Fot. Autora

Building facades deserve special attention. The walls of the houses, initially with a façade made of structural logs, were gradually replaced with boarded walls (fully covered with boards). Such facades were used in the construction of a house with a canopy binding, due to the lack of protruding elements in the corners. The gable walls were initially very simple, planked vertically. With time,

people began to pay attention to the aesthetics, change the layout of the boards (for example, on the gable walls – parallel to the roof surface, on the house walls – horizontally, overlapping) and adding ornaments. Therefore, several varieties developed, differing in the arrangement of boards and the type of ornament, which were a kind of template shaping the character of buildings within several territories (Fig. 2÷5). Elevations of this type have become a distinctive element of the architecture of the region (Hupka, Osowski, Tabeński 1935, p. 14-15).

The arcades were a characteristic detail of the houses. Along with the change of the straw roofing to the tiles, it was necessary to additionally protect the wooden walls from rain. Initially, the projections were small, made only on the fronts, later they were enlarged, and finally they became an integral part of every building. The eaves often had decorative profiled beams (Fig. 6). The porch is also an element shaping the type of regional development. It was found in houses where the stove was placed in the hallway, transforming it into a kitchen at the same time. At that time, an additional escape was necessary, which protected against rain, snow and wind. Their form resembled porches in townhouses. It was a gable roof based on two or four columns. The lower part was covered with plank walls, while the upper part – open or glazed (Hupka, Osowski, Tabeński 1935, p. 20). The porch, which was created solely for practical reasons, became an integral part of almost every residential building in the interwar period.

Fig. 6. Profiled eaves beam, decorated boards on the façade, vertical arrangement of boards, house in Zagorzyce near Ropczyce; Subcarpathia, Poland; Source: author's photo

Ryc. 6. Profilowana belka okapowa, zdobione deski na elewacji, układ pionowy desek, dom w Zagorzycach k. Ropczyc; woj. Podkarpackie, Polska; Źródło: Fot. Autora

5. CHARACTERISTICS OF TODAY'S RESIDENTIAL LANDSCAPE

The contemporary residential landscape of the Ropczyce and Sędziszów powiat consists of several characteristic types of single-family houses depending on the area. The first type of housing estates is a list of buildings from different years, from the end of the 19th century to the 21st century. Older, historic houses are visible on the main streets, while the vacant plots between them are gradually supplemented by modern buildings (Malczewski 1998). An example may be the 3-go Maja street, Wyszyński street in Ropczyce and most of the main roads in the surrounding villages. There are also several estates built in the 1980s, consisting only of "cube houses", for example single-family houses in the Górka estate in Ropczyce, the estate at Piłsudski street in Sędziszów Młp. and newly-built (or even planned) houses, which are dominated by catalogue houses, designed on the basis of adapting ready-made projects, for example, the housing estate at Ks. Skorodecki and W. Witosa street in Ropczyce and Wesola street in Sędziszów Młp. Characteristic for these estates are small plots, based on a dense network of buildings, determined by planned streets. They are found only in cities, but they significantly define their scenery.

Most of the residential areas located in the Ropczyce and Sędziszów powiat are based on the first type of development. Thus, it is the dominant landscape of the research area undertaken. Old, pre-war houses are adjacent to several-year-old buildings and houses from the 1950s and 1990s. The styles of buildings and their character mix. For practical and economic reasons, obsolete wooden

buildings are successively demolished, giving way to new buildings, the form of which differs from their predecessors. As a result, the landscape is changing dramatically. The lack of reference to local architecture strengthens the old-new contrast, which in turn may lead to the complete disappearance of the distinctiveness of the regional landscape. Among the estates that have partially retained their former character are houses at Grunwaldzka street (Fig. 9, 10) and Kiliński street (Fig. 7, 8) in Ropczyce (Malczewski 1998). However, this is not due to respect for regional buildings, but rather to the fact that the above estates are densely built up by older houses. Therefore, for many years it was not possible to build new facilities. Over time, some huts have been destroyed and new houses have been built in their place, which do not fit into the surrounding landscape (Fig. 7 ÷ 10). These are examples of a lack of reference to neighbouring development. The newer buildings are scaled down and have completely different proportions. They seem to overwhelm the wooden small houses.

Fig. 7. The proportional contrast of residential buildings at Kiliński street in Ropczyce; Subcarpathia, Poland; Source: author's photo

Ryc. 7. Kontrast proporcjonalny budynków mieszkalnych przy ul. Kilińskiego w Ropczycach; woj. Podkarpackie, Polska; Źródło: Fot. Autora

Fig. 8. The proportional contrast of residential buildings at Kiliński street in Ropczyce; Subcarpathia, Poland; Source: author's photo

Ryc. 8. Kontrast proporcjonalny budynków mieszkalnych przy ul. Kilińskiego w Ropczycach; woj. Podkarpackie, Polska; Źródło: Fot. Autora

Fig. 9. The proportional contrast of residential buildings at Grunwaldzka street in Ropczyce, a catalogue house among old buildings; Subcarpathia, Poland; Source: author's photo

Ryc. 9. Kontrast proporcjonalny budynków mieszkalnych przy ul. Grunwaldzkiej w Ropczycach, dom katalogowy wśród starych zabudowań; woj. Podkarpackie, Polska; Źródło: Fot. Autora

Fig. 10. The proportional contrast of residential and commercial buildings at Grunwaldzka street in Ropczyce; Subcarpathia, Poland; Source: author's photo

Ryc. 10. Kontrast proporcjonalny budynków mieszkalnych i mieszkalno-usługowych przy ul. Grunwaldzkiej w Ropczycach; woj. Podkarpackie, Polska; Źródło: Fot. Autora

There are individual cases of development in the poviát, which testify to the partial regional awareness of designers and investors. One of them is a pair of single-family houses in Ostrów near Ropczyce (Fig. 11). The wooden house is an example of a typical regional development of the studied area. For functional reasons, it has undergone a number of changes and renovations, which led to modification of the exterior, for example, building part of the façade with white boards, changing the proportions of window openings. The new house, built in 2015–2020, refers to a wooden residential building from the interwar period, mainly through: colours, duplicating the porch in a modified version, shape and layout of the tiles, eaves. Despite the clear inspiration with a wooden house, the proportions of the new buildings, its scale and the shape of the roof (including the unusual dormer) are disturbed. However, it can be concluded that the designer's intentions were moving in the right direction. Contemporary houses are much larger and require additional functions that cause buildings to "swell".

Fig. 11. Single-family house in Ostrów near Ropczyce; Subcarpathia, Poland; Source: author's photo

Ryc. 11. Dom jednorodzinne w Ostrowie k. Ropczyc; woj. Podkarpackie, Polska; Źródło: Fot. Autora

Fig. 12. Single-family house in Sędziszów Małopolski, as an example of a connection between the contemporary form and function and the local landscape; Subcarpathia, Poland; Source: author's photo

Ryc. 12. Dom jednorodzinny w Sędziszowie Małopolskim, jako przykład połączenia współczesnej formy i funkcji z uwarunkowaniami lokalnymi; woj. Podkarpackie, Polska; Źródło: Fot. Autora

Another example is a residential building in Sędziszów Małopolski. The house, built in 2008, is located in the vicinity of several wooden houses from the interwar and post-war period. It maintains the building line and the arrangement of the gable wall in relation to the main road. It has a similar proportion, the shape of the roof (gable) and the depth of the eaves. A special feature is the entirely wooden façade, which is a direct reference to the neighbouring buildings. The building, despite its larger scale, probably dictated by an additional function, fits into the surrounding landscape, creating a coherent composition with the regional buildings. It is an example of a project made in the spirit of critical regionalism, in which contemporary form and function were combined with the conditions of the place. There are, unfortunately, a small number of such examples in the study area.

6. SEARCHING FOR A FORMULA

As a result of the political changes in Poland in the 20th century, private property became important. Various state institutions reduced control over investments, which led to their inadequate management and planning, and thus to an increase in spatial chaos. As areas particularly affected

by this phenomenon, Chmielewski distinguishes the regions of southern and central Poland, i.e. with the highest intensity of development, and at the same time the most beautiful in terms of natural landscape (Chmielewski 2017, p.141-146). The Polish right to property has been treated by many as the right to any use of land, as well as right to shape buildings. It is also important that the requirements for architecture are constantly changing, mainly in terms of material solutions and thermal requirements. The use of natural materials, once used as a building material, is practically impossible. Designers therefore have a difficult task to combine contemporary architecture with the identification of a place. However, the decisive role is played by the owner, i.e. the investor, who ultimately (within the permitted parameters specified by law) decides about the form and aesthetics of the building (Chmielewski 2017, p.141-146). However, spatial observation shows that the local society is mainly driven by economic issues, choosing ready-made catalogue solutions, ignoring the aesthetic and regional aspects.

Among the countries that pay attention to respect for the context are the Scandinavian countries (Finland, Sweden, Norway, Denmark) and others, such as the Netherlands and Switzerland. In this respect, the legal system in Switzerland deserves special attention. The building can be designed by anyone (not only an architect) who scrupulously follows certain rules. Each canton has a general template, and each commune has a local template, which is attached to the urban plan. Stencils are collections of recommendations specifying the proportions, relationships between building elements, type of roof, building plan, type and proportions of windows, architectural details, as well as the location of the building in relation to existing objects. In addition, larger projects require additional approval from a commission made up of local residents. Such legal provisions require citizens to respect the landscape. Even larger buildings, e.g. service buildings, which cannot be designed by imitating regional forms, have a relationship with the local landscape, expressed through the rhythm of the elevation, or finishing materials (Chmielewski 2017, p. 75-79). When approaching the construction of a building in Germany, we will also be confronted with regulations that precisely indicate the parameters for development. At the local level, spatial plans specify possible changes. An exception or exemption from planning law must be applied for separately in writing at the beginning of the procedure (Landesrecht Berlin, § 67 BauO Bln). In theory, this looks similar to Polish law. However, not all areas in Poland are covered by spatial plans, and the specific provisions themselves, relating to the parameters of single-family housing development, contained in plans of building conditions are imprecise and give a great deal of freedom in shaping the form of building and finishing materials. The result is an incoherent and overly varied building landscape that makes it difficult to later identify the dominant style in order to clarify the local law.

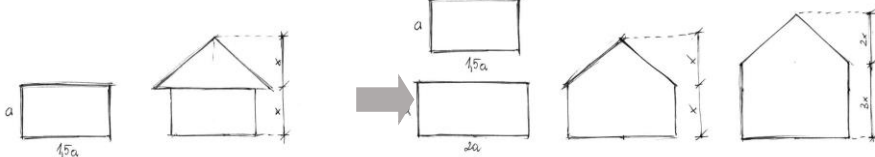
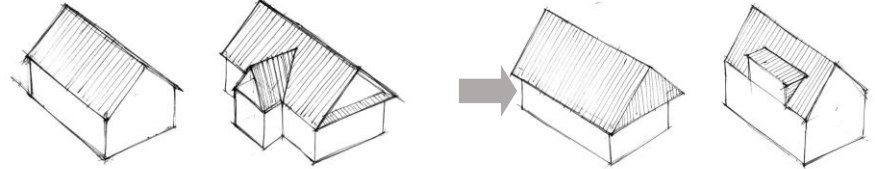
Peter Zumthor – a Swiss icon of architecture, believes that the material and structure should have common features with the location of the building, and even possibly come from there. For him, it is even a condition that is responsible for the dialogue between architecture and the local context (Zumthor 2010, p. 44). The Swiss architecture that is currently under construction, despite the fact that it differs from the prototype of a wooden highlander house, maintains the identity of the place, departing from globalization and unification of architecture. So strict regulations and rules are doing the job.

In connection with the above, the author concludes that more demanding development conditions and spatial development plans supplemented with appropriate parameters contribute to the implementation of projects consistent with the regional development and the context of the place. Thanks to the literature analysis, it was possible to identify the characteristic features of a given type of regional buildings. On the basis of special observation of the existing buildings in the immediate vicinity of the old single-family houses, common features were specified, which are responsible for a positive visual perception and, above all, for special coherence.

The table below presents a list of the most important features of the regional architecture of the studied area and the possibilities of their modification and application in modern buildings (Tab. 1). The indicated solutions may constitute guidelines for the design of single-family residential buildings, erected, in particular, in the vicinity of wooden houses of a regional character. Based on the example of a house in Sędziszów Małopolski, the author indicates the proportions of the building as the most important point.

Tab. 1. List of the most important features of the regional architecture of the studied area and the possibility of their modification and application in contemporary buildings; Source: Own study

Tabl.1. Wykaz najistotniejszych cech architektury regionalnej badanego obszaru oraz możliwości ich modyfikacji i zastosowania we współczesnej zabudowie; Źródło: Opracowanie własne

No.	Type / Rodzaj	Regional solution / Regionalne rozwiązanie	A proposal of a modern solution / Propozycja współczesnego rozwiązania
1	Proportions / Proporcje	a one-storey building on a rectangular plan in the proportions of 1:2 or 2:3, the height of the roof is comparable to the height of the storey; / budynek parterowy na planie prostokąta w przybliżeniu w proporcjach 1:2 lub 2:3, wysokość dachu porównywalna z wysokością kondygnacji;	maintaining the proportions of the projection and the approximate height of the one-storey buildings; / maintaining the projection proportions in two-storey buildings; / maintaining or using the approximate height of the single-storey buildings with the modification of the projection proportions or its multiplication, e.g. two blocks side by side, the T, L system; / zachowanie proporcji rzutu i przybliżonej wysokości zabudowy parterowej; / zachowanie proporcji rzutu w piętrowych budynkach; / zachowanie lub zastosowanie przybliżonej wysokości zabudowy parterowej z modyfikacją proporcji rzutu lub jego multiplikacją, np. dwie bryły obok siebie, układ T, L;
			
2	Construction / Konstrukcja	wooden, log, carbon beam binding (often intersecting, without protruding parts), brick foundation; / drewniana, zrębowa, wiązanie belek węglowe (często na obłap, bez wystających części), podmurówka z cegły;	the use of a wooden frame structure; / zastosowanie konstrukcji szkieletowej drewnianej;
3	Roof / Dach	gable, covered with concrete or ceramic tiles, roof slope in the range of approx. 30-45 degrees; / dwuspadowy, kryty dachówką betonową lub ceramiczną, kąt nachylenia dachu w przedziale ok. 30-45st.;	maintaining the type, proportion and angle of the roof slope, no or limited number of dormers, a roof covered with tiles, metal tiles (similar in structure and colours) or standing seam sheet; / zachowanie rodzaju, proporcji i kąta nachylenia połaci dachowej, brak lub ograniczona ilość lukarn, dach kryty dachówką, blachodachówką (o podobnej strukturze i kolorystyce) lub blachą na rąbek stojący;
			
4	Facades / Elewacje	wooden logs (natural or white-washed) or boarded with boards (natural colour – dark or white-washed); / drewniane z bala (naturalne lub bielone) lub oszalowane deskami (w kolorze naturalnym – ciemne lub bielone);	facade made of wood in natural shades or of burnt wood; / white facade, e.g. in plaster; / combination of the above; / elewacja z drewna w naturalnych odcieniach lub z drewna palonego; / biała elewacja, np. w tynku; / połączenie powyższych;

No. Type / Rodzaj	Regional solution / Regionalne rozwiązanie	A proposal of a modern solution / Propozycja współczesnego rozwiązania
5 Eave / Okap	eaves supported on ceiling beams, also on the gable wall; / okap wsparty na belkach stropowych, występujący też na ścianie szczytowej;	preserving the proportions of the eaves (short eaves); / elimination of eave in favour of the eaves-less system; / zachowanie proporcji okapu (krótki okap); / likwidacja okapu na rzecz systemu bezokapowego;
6 Details / Detale	boards laid with an overlap on the gable wall, decorations on the end of the façade boards, wooden ornaments on the gable wall, decorations on the porch, profiled eaves beams, window frames; / deski układane na zakładkę na ścianie szczytowej, zdobienia zakończenia desek elewacyjnych, ornamenty drewniane na ścianie szczytowej, zdobienia ganku, profilowane belki okapowe, obramowania okien;	arranging the boards with an overlap or parallel to the roof slope on the gable wall; / window framing inspiration; / ułożenie desek na zakładkę lub równoległe do połaci dachu na ścianie szczytowej; / inspiracja obramowaniem okien;

7. SUMMARY

When looking for an answer to the question of how to help improve the contemporary landscape of the region, it is worth referring to K. Frampton's theory and contemporary practices of states that are particularly sensitive to respect for cultural heritage and regional distinctiveness. It is obvious that modern buildings must meet a number of requirements, ranging from fulfilling the basic role – protection against external factors, through socio-cultural aspects, to the requirements of the investor himself. Therefore, it is impossible to duplicate houses built about a hundred years ago, because they would not meet all the conditions. Certain processes cannot be undone. There is a huge contrast between wooden huts, postmodern cubes and contemporary catalogue houses. A complete departure from regional traditions increases the problem of spatial disproportion. It is important to find a connection between the regional archetype and the contemporary form and function, especially in places of immediate vicinity to wooden houses. You can emphasize the val-

ue of regional architecture, designing based on the idea of sustainable development, taking into account the social, economic and cultural context. In order to create a uniform character of buildings, designers must take responsibility, taking into account the values of regional architecture in contemporary projects. Such activities require their valorisation to be inspired by local buildings. The table presented above can be a useful design tool. The practices of some European countries, including the previously described Switzerland or Germany, show that detailed verification of architectural values and legal control of building development parameters brings the expected results. In this way, it is possible to maintain local identity without giving up modern technological and construction solutions. Thus, the attitude of critical regionalism seems to be the most reasonable solution to the contemporary visual and spatial problems of the studied region.

Due to the inaccurate regulations contained in the development conditions regarding the parameters of single-family houses, there is a need, and even necessity, to clarify these provisions the currently drafted local development plans in the district. The process of later changes to the parameters set out in the local plan is problematic and takes long time. It requires going through the appropriate procedure, while at the same time there is no guarantee that the applications will be granted. The obliges investors as well as architects to comply with the law, which works in the interest of the building spatial order. The listed key elements of the regional residential architecture and the proposals for their modern adaptation suggested in the table in this study can be used by architects to shape new buildings or by planners to create new local plans. The suggested spatial and structural solutions were based on previous research of literature and archival sources, as well as on a spatial analysis of the existing state of development, with particular focus on architecture relating to the regional style.

SPECYFIKA UKŁADU I KOMPOZYCJI ZABUDOWY MIESZKANIOWEJ JEDNORODZINNEJ W POWIECIE ROPCZYCKO-SĘDZISZOWSKIM

1. WPROWADZENIE

Wykształcony na przestrzeni wielu lat model architektury mieszkalnej (drewniana chata) był najbardziej popularną formą zabudowy na początku XX wieku, tworząc tym samym wyjątkowy charakter regionu ropczycko-sędziszowskiego. W wyniku doskonalenia technologicznego oraz dostępności do nowych, dotychczas nieznanych materiałów budowlanych, możliwe było budowanie większych i wygodniejszych domostw. Niestety, powojenny charakter zabudowy mieszkalnej na terenie Podkarpacia w znaczący sposób odbiegał od architektury regionalnej. Również w obecnie powstających domach na próżno szukać nawiązania do tradycji regionu. Stanowcza większość (głównie domy katalogowe) przypomina karykaturę proporcjonalną i materiałową, tzw. dworu polskiego. Charakter zabudowy staje się jednolity na terenie całej Polski. Współcześni architekci, próbując poprawić stan krajobrazu, starają się podczas projektowania odnieść do ukształtowania terenu oraz charakteru sąsiedniej zabudowy z jednoczesnym uwzględnieniem potrzeb i wymagań inwestora. Coraz częściej pojawiają się wśród nowych domów tzw. „nowoczesne stodoły”. Są to bryły zwarte i proste, czasem niemalże minimalistyczne. Silnie nawiązują do znanego archetypu. Nie można jednak stwierdzić, że nawiązują do konkretnego regionu. Jest to forma raczej uniwersalna, spopularyzowana w Europie, która w różnych wariantach odpowiada na potrzeby estetyczne i funkcjonalne użytkownika. Podobne domy powstają, na przykład w Szwajcarii, Austrii, Szkocji. Postępująca globalizacja architektury uniemożliwia identyfikację regionu i prowadzi do zatarcia granic narodowościowych. Różnice w regionalnej architekturze, powinny opierać się na detalach, ornamentach oraz elementach symbolicznych (Ostrowska 2013, s. 34-41). W związku z powyższym, autor dokonuje analizy architektury regionalnej wybranego obszaru, wyodrębniając cechy,

które mogą być dla projektantów pomocą w tworzeniu spójnej architektury mieszkalnej, budującej tożsamość regionu.

2. STAN BADAŃ I METODY BADAWCZE

W literaturze problem regionalizmu jest szeroko opisywany pod wieloma aspektami. Jedną z podstawowych publikacji w tym kierunku jest pozycja „W kierunku Krytycznego Regionalizmu. Sześć punktów dla Architektury Oporu” autorstwa Kennetha Framptona (Frampton 1983). Autor proponuje w niej rozwiązania architektoniczne odnosząc się do potrzeb użytkowników, nawiązując jednocześnie do wartości architektury regionalnej oraz istoty przynależności do wyjątkowego regionu. Taka strategia, określa kierunek dla współczesnej architektury, łączącej uwarunkowania technologiczne, potrzeby ludzi oraz charakterystyczne cechy regionu.

W Polsce poszukiwano stylu narodowego, który w rezultacie sprowadził się do wyodrębnienia dwóch głównych: dworskiego i podhalańskiego. Styl podhalański (zakopiański) jest mocno ugruntowany i rozwijany w rejonie górskim, natomiast styl dworski został zmodyfikowany i przeobrażony we współczesne domy katalogowe, które nie mają wiele cech wspólnych z rodzimym założeniem. Znaczną rolę w badaniu oraz kształtowaniu architektury regionalnej (głównie stylu zakopiańskiego) spełniła Krakowska Szkoła Architektury Regionalnej (Chmielewski 2017, s. 165-183). Przez wiele lat badano obszary południowej Polski, między innymi Podhale, Beskidy, Gorce i projektowano budynki zgodne z duchem regionalnego charakteru. Istnieją natomiast regiony, które pomimo badań niegdyś podjętych w temacie lokalnej architektury (mieszkalnej), nie rozwinęły budownictwa w tym aspekcie. Niska dbałość o odrębność regionalną w sferze architektury, doprowadziła do uniwersalizacji domów jednorodzinnych na terenie całej Polski. Wiele regionów Polski posiada nadal swój wyjątkowy krajobraz naturalny, gwarę (akcent) oraz kulinaria. Dlaczego zatem nie mogą odróżnić się również architekturą, która przecież przez wiele stuleci określała charakter lokalnego życia. Autor artykułu, uznał za istotne podjęcie tematu regionalizmu w stosunku do architektury domów jednorodzinnych na terenie powiatu ropczycko-sędziszowskiego, gdyż jest zaniepokojony obserwacją zjawisk mających negatywny wpływ na krajobraz regionu.

Celem badań jest podkreślenie wartości ładu przestrzennego oraz określenie, jakie cechy architektury regionalnej wybranego obszaru można wykorzystać we współczesnej architekturze mieszkalnej. Badania opierały się na analizie literatury przedmiotu i źródeł archiwalnych, na metodzie morfologicznej w stosunku do istniejącego stanu zabudowy oraz na metodzie empirycznej w postaci obserwacji przestrzennej. Wyodrębnione najważniejsze elementy oraz współczesne propozycje modyfikacji zostały opisane i przedstawione w autorskiej tabeli zawartej w niniejszej pracy. Dodatkowa identyfikacja graficzna pozwoliła na przedstawienie opisywanych parametrów w sposób czytelny i zrozumiały. Autor, jako główne kryteria kluczowe do opisu oraz charakterystyki zabudowy mieszkalnej jednorodzinnej wyróżnia: proporcje, dach i okapy (rodzaj, pokrycie), fasada (materiały wykończeniowe), konstrukcja, detale (ornamenty). Zostały one wyodrębnione w oparciu o polskie przepisy prawa miejscowego: warunki zabudowy i miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Pozwala to usystematyzować i porównać cechy indywidualne danego typu zabudowy oraz rozważyć do wdrożenia do zapisów planów miejscowych.

3. O REGIONALIZMIE WSPÓŁCZESNYM

Regionalizm w architekturze jest reakcją na modernizm i jego standardy. Tuż po wojnie, architekci zaczęli uświadamiać sobie istotę zróżnicowania kulturowego oraz stylistycznego regionów. Istnieje wiele odmian definiowania i praktykowania regionalizmu. S. Ozkan wyróżnia dwa główne typy: wernakularyzm i nowoczesny regionalizm. Wernakularyzm dzieli na nurt konserwatywny i interpretatywny. Pierwszy z nich wiąże się z tradycją lokalnych materiałów i technologii budowlanych, nawiązując jednocześnie do jednej z metod projektowania zrównoważonego – low-tech. Drugi nurt natomiast, posiada współczesne materiały i technologie, nawiązując do regionu jedynie formą. Takie zjawisko spotykamy często obszarach turystycznych, gdzie architektura stała się reklamą dla regionu. Inną metodą projektowania jest nowoczesny regionalizm, który dotyczy zabudowy o do-

wolnej skali i funkcji. Współcześnie postawa ta dąży do regionalizmu abstrakcyjnego, w którym dialog z lokalną tradycją następuje w sposób swobodny (Ozkan 2007, s. 104-109). Takie budynki przeważnie posiadają minimalistyczną formę, pozbawioną wysuniętych okapów oraz ornamentów. Brak zróżnicowania detali, prowadzi do ujednoczenia architektury w różnych regionach świata (Ostrowska 2013, s. 34-41). Zdaniem S. Giediona, powinno się poszukiwać form wyrazu architektury, które będą odpowiadały potrzebom kulturowym oraz krajobrazowym danego regionu (Giedion 1968, s. 7). Istotne jest jednak, aby nie cytować bezpośrednio tradycyjnej architektury, tworząc jej współczesną kopię. Dialog nowej zabudowy z tradycją, powinien polegać na nawiązaniu do miejsca i jego uwarunkowań. Taką postawę Kenneth Frampton nazwał regionalizmem krytycznym (Frampton 2007, s. 375-385). Połączenie archetypu ze współczesną formą i funkcją, może być odpowiedzią na chaos przestrzenny niektórych regionów.

4. CHARAKTERYSTYKA ARCHITEKTURY REGIONALNEJ

Powiat ropczycko-sędziszowski należy do regionu podgórskiego. Większość wsi w okolicach Ropczyc i Sędziszowa Małopolskiego oparta jest na zabudowie o układzie liniowym, charakterystycznym dla tego typu terenu. Zabudowa skupiała się głównie w dolinach lub przy rzekach, tworząc pasma ciągnących się osiedli, nawet przez kilka kilometrów (Borcz 2003, s. 15-26). Typ ten ewoluował najmocniej na przestrzeni XX wieku w wyniku dostępu do nowszych rozwiązań technologicznych, umożliwiających budowanie domów na terenach o trudniejszych uwarunkowaniach, na przykład na stromych wzniesieniach.

Na badanym obszarze można wyróżnić 3 zasadnicze typy chat, bazując na ich wewnętrznym układzie pomieszczeń (Hupka, Osowski, Tabeński 1935, s. 9-11). Pierwszy typ o planie bardzo prostym, składającym się tylko z małej izby mieszkalnej i sieni. Drugi posiadał izbę połączoną z komorą lub stajnią. Ostatni typ to tzw. dwugłębny lub półtoraczni. Jest większy i szerszy od dwóch poprzednich. Posiada sień, która dzieli dom na przestrzał, z jednej strony dwie izby (lub izba i komora), druga wydzielona jest na cele mieszkalne lub dla bydła. Charakteryzował się również dwoma oknami na ścianie szczytowej. Typ tej zabudowy rozwinął się najbardziej i stosowano go najczęściej na wybranym terenie (Ryc. 1). Z czasem ulegał kolejnym modyfikacjom. Wielkość domów oraz układ funkcjonalny nie zależały od wielkości rodziny i ich potrzeb. Domy budowano takie same lub podobne, jak w sąsiedztwie, nie zważając na indywidualne wymagania.

Ważnym aspektem było ustawienie domów względem drogi oraz stron świata. Początkowo ustawiano je zawsze frontem do południa, jednak z czasem układ zmienił się i priorytetem stał się dojazd do drogi. Nie zważając na strony świata, wejście główne, czyli frontowa elewacja znajdowała się od strony drogi głównej. Przeważającym materiałem budulcowym było drewno: sosna i jodła. Zwracano szczególną uwagę na jakość drewna oraz okres wycinki. Z uwagi na ograniczone narzędzia do obróbki drewna, domy stawiano z całych bali, jedynie obranych z kory. Zdarzały się również chaty murowane, należące do bogatszych włościan. Jako fundamenty stosowano kamienie, podmurówki, nierzadko jednak zabudowa nie posiadała żadnej podwaliny. Na wybranym terenie występowało kilka rodzajów wiązań belek, z których najczęściej spotykane to węglowe i „na kaniuch”. Wszystkie domy i budynki gospodarcze budowane przed 1914r. posiadały dach czterospadowy. Po I wojnie światowej nastąpiła gwałtowna zmiana kształtu dachu na dwuspadowy. Przed wojną dachy kryto słomą, natomiast później do obiegu weszła dachówka (cementowa biała niepalona), którą mieszkańcy sami wyrabiali. Zmiana kształtu dachu powodowała mniejsze użycie materiału wykończeniowego i zwiększała pojemność strychu. Dodatkowo, coraz ważniejszą rolę pełniły estetyka oraz moda. Spotykano również domy z dachem naczółkowym, które jednak nie były zbyt popularne (Hupka, Osowski, Tabeński 1935, s. 11-20).

Na szczególną uwagę zasługują elewacje budynków. Ściany domów, początkowo z elewacją z bali konstrukcyjnych, były stopniowo zastępowane ścianami szalowanymi (w całości przykryte deskami). Takie elewacje stosowano przy konstrukcjach domu o wiązaniu na kaniuch, z uwagi na brak wystających elementów w narożach. Ściany szczytowe początkowo były bardzo proste, pokryte deskami w układzie pionowym. Z czasem zaczęto zwracać uwagę na estetykę, zmieniać układy desek (na przykład na ścianach szczytowych - równoległy do połaci dachu, na ścianach domu –

poziomo, na zakładkę) i dodawać ornamenty. W związku z tym, wykształciło się kilka odmian, różniących się ułożeniem desek i rodzajem ornamentu, które były pewnego rodzaju szablonem kształtującym charakter zabudowy w granicach kilku terytoriów (Ryc. 2÷5). Elewacje tego typu stały się elementem rozpoznawczym architektury regionu (Hupka, Osowski, Tabeński 1935, s. 14-15).

Charakterystycznym detalem domów były podcienie. Wraz ze zmianą pokrycia dachu ze słomy na dachówkę, konieczna była dodatkowa ochrona drewnianych ścian przed deszczem. Początkowo wypusty były małe, wykonywane tylko na frontach, później powiększono je, aż w końcu stały się nieodłącznym elementem każdego budynku. Okapy często posiadały ozdobne, profilowane belki (Ryc. 6). Elementem kształtującym typ zabudowy regionalnej jest również ganek. Był on spotykany w domach, w których piec stawiano w sieni, zmieniając ją jednocześnie w kuchnię. Konieczne było wówczas dodatkowe wymknięcie, które chroniło przed deszczem, śniegiem i wiatrem. Ich forma przypominała ganki w domach miejskich. Był to dach dwuspadowy oparty na dwóch lub czterech słupach. Dolna część zakryta była ścianami z desek, natomiast górna - otwarta lub przeszklona (Hupka, Osowski, Tabeński 1935, s. 20). Ganek, który powstał jedynie z pobudek praktycznych, stał się nieodłączną i integralną częścią prawie każdego budynku mieszkalnego w czasach międzywojennych.

5. CHARAKTERYSTYKA WSPÓŁCZESNEGO KRAJOBRAZU MIESZKALNEGO

Współczesny krajobraz mieszkalny powiatu ropczycko-sędziszowskiego składa się z kilku charakterystycznych typów domów jednorodzinnych w zależności od obszaru. Pierwszy typ osiedli mieszkalnych to zestawienie zabudowy pochodzącej z różnych lat, począwszy od końca XIX do XXI wieku. Przy głównych ulicach widoczne są starsze, zabytkowe domy, natomiast wolne działki pomiędzy nimi stopniowo uzupełniane są przez współczesną zabudowę (Malczewski 1998). Przykładem może być ul. 3 Maja, ul. Wyszyńskiego w Ropczycach oraz większość głównych dróg w okolicznych wsiach. Istnieje również kilka osiedli powstałych w latach 80. XX wieku, składających się wyłącznie z „domów kostek”, na przykład domy jednorodzinne na osiedlu Górka w Ropczycach, osiedle przy ul. Piłsudskiego w Sędziszowie Młp. oraz nowopowstałych (a nawet będących dopiero w planach), w których przeważają domy katalogowe, projektowane na zasadach adaptacji gotowych projektów, na przykład osiedla przy ul. Ks. Skorodeckiego i ul. W. Witosa w Ropczycach oraz ul. Wesołej w Sędziszowie Młp. Charakterystyczne dla tych osiedli są niewielkie działki, oparte na zwartej siatce zabudowy, wyznaczonej przez zaplanowane ulice. Występują jedynie w miastach, jednak określają w znaczny sposób ich scenerię.

Większość terenów mieszkalnych położonych w powiecie ropczycko-sędziszowskim oparta jest na pierwszym typie zabudowy. Jest to zatem krajobraz dominujący podjętego obszaru badań. Stare, przedwojenne domy sąsiadują z kilkuletnimi budynkami i domami z lat 50-90. Mieszają się style zabudowy oraz ich charakter. Ze względów praktycznych oraz ekonomicznych, przestarzałe budynki drewniane są sukcesywnie wyburzane, dając miejsce nowej zabudowie, której forma odbiega od poprzedników. W rezultacie krajobraz diametralnie się zmienia. Brak nawiązania do lokalnej architektury powoduje wzmocnienie kontrastu stare-nowe, co w konsekwencji może prowadzić do całkowitego zaniku odrębności krajobrazu regionalnego. Wśród osiedli, które częściowo zachowały dawny charakter są domy przy ul. Grunwaldzkiej (Ryc. 9, 10) i ul. Kilińskiego (Ryc. 7, 8) w Ropczycach (Malczewski 1998). Nie wynika to jednak z poszanowania regionalnej zabudowy, a raczej z faktu, że powyższe osiedla są gęsto zabudowane przez starsze domy. W związku z tym, przez wiele lat nie było możliwości budowy nowych obiektów. Z czasem, niektóre chaty uległy zniszczeniu, a na ich miejscu powstały nowe domy, które nie wpisują się w okoliczny krajobraz (Ryc. 7÷10). Są to przykłady braku nawiązania do zabudowy sąsiadującej. Nowsze budynki są przeskalowane, mają zupełnie inne proporcje. Wydaje się, że zupełnie przytłaczają drewniane małe domy.

Istnieją pojedyncze przypadki zabudowy na terenie powiatu, które świadczą o częściowej świadomości regionalnej projektantów oraz inwestorów. Jednym z nich jest para domów jednorodzinnych w miejscowości Ostrów k. Ropczyc (Ryc. 11). Drewniany dom jest przykładem typowej zabudowy regionalnej badanego obszaru. Ze względów użytkowych, został poddany szeregowi zmian, remontów, które doprowadziły do modyfikacji zewnątrz, na przykład zabudowanie części elewacji

białymi deskami, zmiana proporcji otworów okiennych. Nowy dom, powstały w latach ok. 2015-2020, nawiązuje do drewnianego budynku mieszkalnego, pochodzącego z lat międzywojennych, przede wszystkim poprzez: kolorystykę, powielenie ganku w zmodyfikowanej wersji, kształt i układ dachówki, okapy. Pomimo wyraźnej inspiracji drewnianym domem, zaburzone są proporcje nowej zabudowy, jej skala oraz kształt dachu (wraz z nietypową lukarną). Można jednak stwierdzić, że intencje projektanta zmierzały w dobrym kierunku. Współczesne domy, są dużo większe i wymagają uwzględnienia dodatkowych funkcji, które powodują „pęcznienie” budynków.

Innym przykładem jest budynek mieszkalny w Sędziszowie Małopolskim (Ryc. 12). Dom powstały w 2008 roku stoi w sąsiedztwie kilku domów drewnianych pochodzących z okresu międzywojennego i powojennego. Zachowuje linię zabudowy oraz układ ściany szczytowej względem drogi głównej. Posiada podobną proporcję, kształt dachu (dwuspadowy) oraz głębokość okapu. Cechą szczególną jest w całości drewniana elewacja, która stanowi bezpośrednie nawiązanie do sąsiadującej zabudowy. Budynek pomimo większej skali, podyktowanej prawdopodobnie dodatkową funkcją, wpisuje się w okoliczny krajobraz, tworząc spójną kompozycję z regionalną zabudową. Jest to przykład projektu wykonanego w duchu regionalizmu krytycznego, w którym połączono współczesną formę i funkcję z uwarunkowaniami miejsca. Takich przykładów na badanym obszarze jest niestety znikoma ilość.

6. POSZUKIWANIE RECEPTY

W wyniku przemian ustrojowych w Polsce w XX w., istotną stała się własność prywatna. Różne instytucje państwowe zmniejszyły kontrolę nad inwestycjami, co doprowadziło do braku ich odpowiedniego zarządzania i planowania, a tym samym do zwiększenia chaosu przestrzennego. Jako obszary szczególnie dotknięte tym zjawiskiem Chmielewski wyróżnia regiony południowej i środkowej Polski, czyli o największej intensywności zabudowy, a jednocześnie najpiękniejszych pod względem naturalnego krajobrazu (Chmielewski 2017, s. 141-146). Polskie prawo do własności zostało przez wielu traktowane jako prawo do dowolnego użytkowania terenu, jak również kształtowania zabudowy. Istotnym jest również fakt, że wymagania względem architektury zmieniają się nieustannie, głównie pod względem rozwiązań materiałowych oraz wymogów cieplnych. Użycie naturalnych materiałów, wykorzystywanych niegdyś jako budulec, jest praktycznie niemożliwe. Projektanci mają zatem niełatwe zadanie, aby połączyć współczesną architekturę z identyfikacją miejsca. Decydującą jednak rolę spełnia właściciel, czyli inwestor, który ostatecznie (w ramach dozwolonych parametrów określonych prawnie) decyduje o formie i estetyce budynku (Chmielewski 2017, s. 141-146). Z obserwacji przestrzennej wynika jednak, że lokalne społeczeństwo kieruje się głównie względem ekonomicznym, wybierając gotowe już rozwiązania katalogowe, pomijając aspekt estetyczny i regionalny.

Wśród krajów, które zwracają uwagę na poszanowanie kontekstu są między innymi kraje skandynawskie (Finlandia, Szwecja, Norwegia, Dania) oraz inne, na przykład Holandia, Niemcy, czy Szwajcaria. W tej kwestii na szczególną uwagę zasługuje system przepisów prawnych w Szwajcarii. Budynek może zaprojektować każdy (nie tylko architekt), kto skrupulatnie będzie przestrzegał określonych zasad. Każdy kanton posiada wzornik ogólny, a każda gmina – wzornik miejscowy, który załączany jest do planu urbanistycznego. Wzorniki to zbiory zaleceń określających proporcje, zależności pomiędzy elementami budynku, rodzaj dachu, plan budynku, rodzaj i proporcje okien, detale architektoniczne, jak również usytuowanie budynku względem istniejących obiektów. Ponadto większe projekty wymagają dodatkowego zatwierdzenia przez komisję, w której skład wchodzi okoliczni mieszkańcy. Takie przepisy prawne wymagają od obywateli poszanowania krajobrazu. Nawet większe budynki, np. usługowe, które nie sposób zaprojektować poprzez naśladowanie regionalnych form, posiadają związek z lokalnym krajobrazem, wyrażony poprzez rytm elewacji, czy materiały wykończeniowe (Chmielewski 2017, s. 75-79). Podchodząc do budowy budynku na terenie Niemiec, również spotkamy się z przepisami, które dokładnie wskazują parametry zabudowy. Na poziomie lokalnym plany zagospodarowania przestrzennego określają możliwe zmiany. O wyjątek lub zwolnienie od prawa planistycznego należy wystąpić oddzielnie na piśmie na początku procedury (Landesrecht Berlin, § 67 BauO Bln) W teorii wygląda to podobnie, jak w prawie polskim. Nie wszystkie jednak tereny w Polsce są objęte planem zagospodarowania przestrzenne-

go, a same zapisy szczegółowe, odnoszące się do parametrów zabudowy mieszkalnej jednorodzinnej, zawarte w planach lub warunkach zabudowy są nieprecyzyjne i dają dużą swobodę w kształtowaniu formy zabudowy oraz materiałów wykończeniowych. W rezultacie powstaje nie-spójna i zbyt różnorodna tkanka zabudowy mieszkalnej, która utrudnia późniejszą identyfikację stylu dominującego w celu uściślenia przepisów prawa.

Peter Zumthor – szwajcarska ikona architektury, uważa, że materiał i konstrukcja, powinny mieć wspólne cechy z miejscem usytuowania budynku, a nawet w miarę możliwości stamtąd pochodzić. Jest to dla niego wręcz warunek, odpowiadający za dialog architektury z kontekstem lokalnym (Zumthor 2010, s. 44). Powstająca obecnie architektura szwajcarska, pomimo, że odbiega od pierwowzoru drewnianego domu góralskiego, zachowuje tożsamość miejsca, odchodząc od globalizacji i unifikacji architektury. Zatem rygorystyczne przepisy i zasady spełniają swoje zadanie.

W związku z powyższym, autor wnioskuje, że bardziej wymagające warunki zabudowy oraz plany zagospodarowania przestrzennego uzupełnione o odpowiednie parametry, przyczyniają się do realizacji projektów spójnych z regionalną zabudową oraz kontekstem miejsca. Dzięki przeprowadzonej analizie literatury udało się wyodrębnić cechy charakterystyczne dla danego typu zabudowy regionalnej. Na bazie obserwacji przestrzennej istniejącej zabudowy w najbliższym otoczeniu starych domów jednorodzinnych, wyszczególniono cechy wspólne, które odpowiadają za pozytywny odbiór wizualny, a przede wszystkim za spójność przestrzenną.

Poniższa tabela przedstawia wykaz najistotniejszych cech architektury regionalnej badanego obszaru oraz możliwości ich modyfikacji i zastosowania we współczesnej zabudowie (Tab. 1). Wskazane rozwiązania mogą stanowić wytyczne do projektowania budynków mieszkalnych jednorodzinnych, wznoszonych w szczególności w sąsiedztwie domów drewnianych o regionalnym charakterze. Jako najistotniejszy punkt, bazując na przykładzie domu w Sędziszowie Małopolskim, autor wskazuje proporcje budynku.

7. PODSUMOWANIE

Poszukując odpowiedzi na pytanie, jak pomóc w poprawie współczesnego krajobrazu regionu, warto odnieść się do teorii K. Framptona oraz współczesnych praktyk państw, które są szczególnie wrażliwe na poszanowanie dziedzictwa kulturowego i odrębności regionalnej. Oczywistym jest fakt, że współczesne budynki muszą opowiadać szeregowi wymagań, poczynając od spełnienia podstawowej roli – ochrony przed czynnikami zewnętrznymi, poprzez aspekty społeczno-kulturowe, aż do wymagań samego inwestora. Nie sposób więc powielać domy budowane około sto lat temu, gdyż nie spełniłyby wszystkich warunków. Pewnych procesów nie da się cofnąć. Istnieje ogromny kontrast pomiędzy drewnianymi chatami, postmodernistycznymi kostkami i współczesnymi domami katalogowymi. Całkowite odejście od regionalnych tradycji powiększa problem dysproporcji przestrzennej. Istotne jest, aby znaleźć połączenie pomiędzy archetypem regionalnym, a współczesną formą i funkcją, szczególnie w miejscach bezpośredniego sąsiedztwa z drewnianymi domami. Można podkreślać wartość architektury regionalnej, projektując w oparciu o ideę zrównoważonego rozwoju, uwzględniając kontekst społeczny, ekonomiczny i kulturowy. Chcąc tworzyć jednolity charakter zabudowy, projektanci muszą wziąć na siebie odpowiedzialność, uwzględniając wartości regionalnej architektury we współczesnych realizacjach. Takie działania wymagają z ich strony dokonania waloryzacji inspiracji lokalną zabudową. Z praktyk niektórych europejskich państw, w tym opisywanych wcześniej Szwajcarii, czy Niemiec, wynika, że szczegółowa weryfikacja walorów architektonicznych oraz kontrola prawna parametrów zabudowy przynosi oczekiwane efekty. W ten sposób można zachować odrębność lokalną, nie rezygnując z nowoczesnych rozwiązań technologiczno-budowlanych. Zatem postawa regionalizmu krytycznego, wydaje się być najbardziej rozsądnym rozwiązaniem dla współczesnych problemów wizualno-przestrzennych badanego regionu.

Z uwagi na niedokładne zapisy zawarte w warunkach zabudowy, dotyczące parametrów zabudowy jednorodzinnej wolnostojącej, zachodzi potrzeba, a nawet konieczność sprecyzowania tychże zapisów, w szczególności w powstających obecnie miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego na terenie powiatu. Proces późniejszych zmian parametrów wyznaczonych w miejsco-

wym planie jest problematyczny i długotrwały. Wymaga przejścia odpowiedniej procedury, jednocześnie nie dając gwarancji na pozytywne rozpatrzenie wniosku. Zobowiązuje to inwestorów oraz architektów do przestrzegania przepisów prawa, które działają w interesie budowania ładu przestrzennego. Wyszczególnione najważniejsze elementy regionalnej architektury mieszkalnej oraz propozycje ich współczesnej adaptacji zaproponowane w tabeli w niniejszej pracy, mogą być wykorzystane przez projektantów, bądź spożytkowane na cele tworzenia nowych planów miejscowych. Sugerowane rozwiązania przestrzenne oraz konstrukcyjne zostały oparte na wcześniejszych badaniach literatury i źródeł archiwalnych oraz na analizie przestrzennej istniejącego stanu zabudowy, w szczególności zwracano uwagę na architekturę nawiązującą do regionalnego stylu.

REFERENCES

- Borc Z., *Architektura Wsi*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej we Wrocławiu, Wrocław 2003, s. 15-26.
- Chmielewski W. J., *Regionalizm Współczesnej Architektury reakcją na procesy globalizacji*, Wydawnictwo PK, Kraków 2017.
- Frampton K., *Ten Points on an Architecture of Regionalism: A Provisional Polemic*, [w:] Canizaro V.B. (red.), *Architectural Regionalism: Collected Writings on Place, Identity, Modernity, and Tradition*, Princeton Architectural Press, 2007, s. 375–385.
- Frampton K., *Towards a Critical Regionalism: Six points for an architecture of resistance*, [w:] *Anti-Aesthetic. Essays on Postmodern Culture.*, Bay Press, Seattle 1983.
- Giedion S., *Przestrzeń Czas i Architektura. Narodziny nowej tradycji*, PWN, Warszawa, 1968, s. 7.
- Hupka S., Osowski F., Tabęński S., *Budownictwo Ludowe w Powiecie Ropczyckim w Małopolsce*, Wydawnictwo Muzeum Etnograficznego w Krakowie, nr 8, Kraków 1935.
- Ostrowska B., *Zrównoważony dom jutra a lokalna tradycja*, *Środowisko Mieszkaniowe*, nr 12, Kraków 2013, s. 34-41.
- Ozkan S., *Critical Positions in Architectural Regionalism*, [w:] Canizaro Vincent B. (red.), *Architectural Regionalism: Collected Writings on Place, Identity, Modernity, and Tradition*, Princeton Architectural Press, 2007, s. 104–109.
- Malczewski J., *Studium Historyczno-Urbanistyczne dla Miasta Ropczyce, cz. I. Tekst Studium*, Rzeszów 1998.
- Malczewski J., *Studium Ochrony Wartości Kulturowych i Krajobrazu dla Gminy Ropczyce, cz. I. Tekst Studium*, Rzeszów 1998.
- Zumthor P., *Myślenie architekturą*, Karakter, Kraków 2010, s. 44.

AUTHOR'S NOTE

Assistant in Department of Architectural Design and Engineering Graphics, Department of Architectural Design and Engineering Graphics of Rzeszów University of Technology and designer of residential, commercial, public and interior architecture. Areas of scientific interest: processes of shaping and changing public spaces, the social dimension of shaping public space, regional architecture.

O AUTORZE

Asystent w Zakładzie Projektowania Architektonicznego i Grafiki Inżynierskiej, Wydział Budownictwa, Inżynierii Środowiska i Architektury Politechniki Rzeszowskiej, a także projektantka architektury mieszkaniowej, handlowej, publicznej oraz architektury wnętrz. Obszary zainteresowań naukowych: procesy kształtowania oraz zmian przestrzeni publicznych, społeczny wymiar kształtowania przestrzeni publicznych, architektura regionalna.

Contact | Kontakt: b.ras@prz.edu.pl